

УДК 338

Н. Ф. Єфремова,
к. е. н., доц., зав. кафедри фінансів і кредиту,
Дніпродзержинський державний технічний університет
О. О. Матухно,
магістрант кафедри фінансів і кредиту,
Дніпродзержинський державний технічний університет
К. С. Дадонова,
магістрант кафедри фінансів і кредиту,
Дніпродзержинський державний технічний університет

ПОБУДОВА ТА СКЛАДОВІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

У статті розглянуто економічну природу та особливості кредитних ризиків, визначено причини їх виникнення, обґрунтовано необхідність побудови ефективної системи управління кредитним ризиком комерційного банку, наведено характеристику її складових, висвітлено показники, аналіз яких дозволяє зробити висновки щодо рівня кредитного ризику.

Economic nature and features of credit risks are considered in the article, reasons of their origin are certain, the necessity of construction of effective control system is reasonable the credit risk of commercial bank, description over of her constituents is brought, indexes the analysis of that allows to draw conclusion in relation to the level of credit risk are reflected.

Ключові слова: комерційний банк, банківська система, НБУ, кредитний ризик, система управління кредитними ризиками.

Keywords: commercial bank, banking system, the National Bank of Ukraine, the credit risk, system of credit risk management.

1. Вступ. Банківська справа як і будь-який вид економічної діяльності, розвивається за загальними законами ринку і може зазнавати впливу з боку чисельних загроз та ризиків.

Саме тому, важливим аспектом у діяльності комерційних банків є ефективне управління ризиками, що передбачає як моніторинг так і мінімізацію їх рівня. Водночас, реальна дійсність дає підстави стверджувати, що сучасна світова економічна криза (як і попередні) є, насамперед, фінансовою. Її затяжний характер засвідчив неспроможність ринкових регуляторів та державних механізмів ефективно протидіяти тим негативним процесам, які через фінансовий сектор вводять у депресивний стан все світове господарство.

Доцільно констатувати, що ослаблення банківської системи України через посилення негативного впливу світової фінансової кризи певною мірою сприяло переоцінці банківських ризиків і зміни механізмів їх виявлення та мінімізації.

Загально відомо, що найнебезпечнішим для банківської системи України є кредитний ризик, оскільки саме наслідником його реалізації стає значне погіршення активів банківських установ. Пояснюється це тим, що кредитний ризик займає домінуюче положення в системі банківських ризиків та є невід'ємною складовою сукупного банківського ризику. Не випадково, Базельський комітет назвав кредитний ризик основним видом фінансового ризику, з яким стикаються фінансові установи у своїй діяльності.

Тому дослідження проблеми подальшого вдосконалення управління кредитними ризиками привертає увагу як зарубіжних, так і вітчизняних науковців і набуває певного теоретичного і практичного значення.

Розробці заходів щодо побудови найкращої дієвої системи управління банківськими і, зокрема, кредитними ризиками, присвячені праці багатьох вітчизняних фахівців: Л. О. Примостки, В. І. Міщенко, В. В. Вітлінського, О. В. Васюренко, І. О. Волошина та інших. Однак, багато аспектів, пов'язаних із мінімізацією втрат та не виявленням наслідків кредитних ризиків потребують подальшої розробки, особливо в після кризових умовах.

II. Формування мети статті та завдань. Головною метою статті слід вважати визначення економічної природи кредитних ризиків, їх особливостей та обґрунтування пропозицій щодо формування ефективної системи управління ними, спрямованої на мінімізацію втрат.

III. Виклад основного матеріалу. У низці праць наголошується, що кредитна діяльність комерційних банків є одним із основних джерел їхніх доходів і збитків, а кредитний ризик – головна проблема («головний біль») комерційних банків (2, с. 56).

НБУ визначає кредитний ризик – як наявний або потенційний ризик для надходжень до капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання (3, с. 158).

Проблеми з ліквідністю з якими стикаються суб'єкти реального сектору економіки, істотно підвищують ймовірність дефекту контрагентів як за поточними кредитами, так і за елементами цінних паперів. При цьому, зростає ймовірність неплатоспроможності, як окремих корпоративних позичальників, так і погіршення якості портфеля споживчих кредитів, що призводить до неповернення отриманих позик.

Тобто кредитний ризик, це вірогідність того, що банк зазнає втрат через те, що вартість частини його активів, а саме кредитів, зменшується (повністю чи якоюсь мірою).

Перша причина – це так зване спекулятивне банківське кредитування. За деякими оцінками 30-40% загального кредитного портфеля банків України займають позики надані для проведення спекулятивних операцій. Повернення цих позик можливе не за рахунок доходів компаній або індивідуальних осіб, а шляхом реалізації активів (землі, нерухомості) за вищою ціною. Однак, це можна здійснити лише за умови зростання економіки.

Друга причина – нагромаджені валютні ризики, які реалізуються коли гривня девальвує. Внаслідок цих процесів доходи населення та компаній у національній валюті виявляються недостатніми для того, щоб обслуговувати кредити в іноземній валюті.

Третьою причиною – є криза довіри. Світова фінансова криза, яка розпочалася з іпотечної кризи в США та зачепила світові фондові ринки, в Україні проявилася у вигляді відпливу капіталів іноземних інвесторів. Це погіршило ліквідність банків, які використовували іноземні залучені кошти.

До речі, в останні роки в Україні мала місце тенденція поступового зростання кількості банків із іноземним капіталом. Так, протягом 2005-2011 років їх частка зросла до 41,9%. І хоча за перше півріччя 2012 року їх питома вага почала зменшуватись, цей процес здійснюється дуже повільними темпами. На сьогоднішній день питома вага вітчизняних банків із іноземним капіталом дорівнює 41,2% (1, с. 12). Не випадково, що разом із кризою ліквідності, зупинилися ринки міжбанківських кредитів, РЕПО. Тобто криза ліквідності трансформувалася в кризу довіри, що в свою чергу, істотно впливає на спроможність банків надавати нові кредити.

Четверта причина, точніше фактор – так званий принцип доміно. Глибока спеціалізація сучасного бізнесу призводить до залежності від багатьох

постачальників і споживачів. Фінансова неспроможність одного з них підвищує кредитний ризик усіх учасників процесу.

П'ятою причиною реалізації кредитного ризику – є скорочення попиту. Наслідком фінансово-економічної кризи є згортання виробництва, зменшення рівня зарплат і доходів, що в свою чергу, призводить до зменшення попиту. Разом з тим, знижується рівень рентабельності бізнесу, погіршується можливість обслуговування поточної заборгованості. Безумовно, це призводить до посилення кредитного ризику.

Зуважимо, що, нажаль, вітчизняні банківські установи не враховують іноді макроекономічні фактори при оцінці кредитоспроможності позичальників й формуванні кредитного портфеля. Йдеться про макроекономічні фактори, які стосуються стану світової економіки, економічної ситуації в країні, регіональної присутності банку. Останні найбільшою мірою визначають зростання кількості та обсягу проблемних кредитів.

Мають значення й мікроекономічні фактори кредитних ризиків. Це, передусім, агресивна кредитна політика, яка була притаманна вітчизняним банківським установам в останні роки. Здійснюючі високо ризиковані кредитні операції, банки не завжди проводять моніторинг ризиків. Зрештою, послабилися вимоги банків до фінансового стану позичальників, іноді відбувається відхилення від принципів кредитування, від установлених підходів до оцінки забезпечення. В результаті, значно погіршується якість кредитного портфеля банків. Безумовно, це не може не впливати на ліквідність останніх в умовах швидкоплинних змін економічної ситуації, особливо погіршується становище банків, які здійснюють значні запозичення на міжнародних фінансових ринках.

Підкреслимо, що в період негативних явищ на фінансовому ринку як зовнішньому, так і внутрішньому, відбулися кардинальні зміни в механізмі дії кредитного каналу монетарної трансмісії. В ньому виникає зворотний ефект, як правило, кредитний бум і його стимулюючий вплив на макроекономічні показники (зайнятність, інвестиції, споживання, валовий внутрішній продукт, інфляційні процеси) змінюються кредитною стагнацією.

Про ситуацію, яка склалася на кредитному ринку України свідчать дані наведені в таблиці 1 [4, с. 27].

Наведені дані свідчать про деякі позитивні зрушення, що мали місце на кредитному ринку в 2011 році. Практично протягом усього 2011 року динамічно зростали кредити надані сектору не фінансових корпорацій і на 1.01.2012 року їх обсяг дорівнював 575,5 млрд. грн. (збільшення за рік становить 14,9%, або в абсолютному виразі – 74,6 млрд. грн.). За цільовим призначенням переважали вкладення в поточну діяльність (84,1% від кредитів наданих не фінансовим корпораціям). Такі зрушення, зокрема, були зумовлені поліпшенням фінансового стану підприємств (4, с. 27).

Таблиця 1. Основні показники розвитку кредитного ринку України

Показники	2011				2010			
	Залишки, млрд. грн.	Питома вага, %	Зміна до попереднього року		Залишки, млрд. грн.	Питома вага, %	Зміна до попереднього року	
			Млрд. грн.	%			Млрд. грн.	%
Кредити, надані резидентам, у т.ч.	801,8	100,0	69,0	9,4	732,8	100,0	9,5	1,3
За секторами економіки								
нефінансовим корпораціям	575,5	71,8	74,6	14,9	501,0	68,4	38,7	8,4
домашнім господарствам	201,2	25,1	-8,3	-4,0	209,5	28,6	-31,7	-13,1
іншим	25,0	3,1	2,7	12,2	22,3	3,0	2,5	12,6

Включаються інші фінансові корпорації, органи загальнодержавного управління та некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства.

Протягом 2011 року дещо поліпшилась робота з проблемними кредитами. Прострочена заборгованість та заборгованість за наданими кредитами за рік зменшилася на 6,6% (на 5,5 млрд. грн.) – до 79,5 млрд. грн., що становить 9,6% від кредитних операцій (за станом на 1.01.2011р. – 11,2%). Водночас негативно класифікована заборгованість за наданими кредитами (сумнівна та безнадійна) зросла на 5,6% (на 7,7 млрд. грн.) – до 139,1 млрд. грн. (за 2010 рік – на 13,0%), хоча їх частка у структурі заборгованості за кредитними операціями скоротилася на 0,6 процентного пункту – до 14,3% [4, с. 28].

Не виникає сумніву, що сьогодні питання оцінки кредитних ризиків, пошук найбільш дієвих засобів їх мінімізації як на рівні окремих банківських установ, так і банківської системи в цілому постає доволі гостро. Тобто для кожної банківської установи першочергового значення набуває побудова ефективної системи управління кредитними ризиками. При цьому, треба виходити з постанови НБУ, в якій наголошується, що процес управління кредитним ризиком є системним і пов'язаним з виникненням ризику, його аналізом, розробкою і вживанням необхідних заходів щодо його зменшення шляхом здійснення ефективного моніторингу.

Виходячи з вищевикладеного, необхідно враховувати, що система управління кредитними ризиками складається з багатьох важливих елементів, перелік яких відображений на рисунку 1.

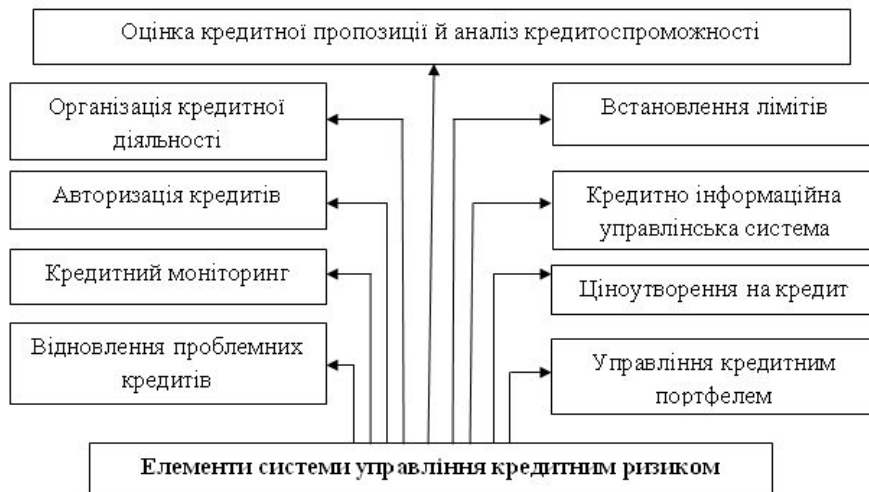

Рисунок 1. Елементи системи управління кредитним ризиком

На наше переконання, до основних заходів щодо управління кредитним ризиком належать такі:

1. Формування політики управління ризиками. Вона має передбачати заходи щодо подолання негативних ситуацій спрямованих на пом'якшення наслідків тих із них, які неможливо передбачити повністю. Кредитний комітет банку повинен розглядати тільки ті кредитні заявки, які відповідають політиці управління ризиками, що були сформованими у конкретній банківській установі.

2. Надання рекомендацій, що регламентують процедуру укладення кредитної угоди. Вони мають визначити склад документації, які супроводжують кредитну заявку; передбачати комплексний аналіз кредитоспроможності позичальників, їх класифікацію за надійністю, що базується на кредитній історії, стані банківських рахунків і зобов'язань, тощо.

3. Розробка внутрішньої системи банківських лімітів. Вони забезпечують диверсифікацію кредитного портфеля за різноманітними факторами (термінами, сферами економічної діяльності, суб'єктами кредитування, видами кредитів, територіями). Необхідно також визначити ліміти за кредитами для виконання нормативів банківської діяльності.

4. Збір інформації про кредитний ризик і використання системи його оцінки, що передбачає:

- розробку системи кількісних і якісних показників за істотними факторами ризику;
- визначення оптимальних і критичних значень для кожного фактора кредитного ризику, зокрема, і загалом;
- розробку стандартів банку щодо якості кредитів і дотримання вимог установлених регулюючими органами;
- класифікація наданих кредитів за ступенем ризику.

5. Створення системи моніторингу кредитного ризику в режимі реального часу із застосуванням спеціальних комп'ютерних програм обліку та аналізу даних.

Аналіз сучасних реалій щодо кредитної діяльності вітчизняних банківських установ дозволяє об'єктивно охарактеризувати недоліки, які мають місце та суттєвість проблеми у реалізації стратегічного управління кредитними ризиками. Найбільш характерні, як на нашу думку, наступні:

- надмірна централізація або децентралізація керівництва щодо кредитування;
- не якісний аналіз ризиків за кредитною угодою;
- не змістовний, не якісний аналіз фінансового стану позичальників;
- недостатній економіко-юридичний контроль за документарним оформленням кредитів;
- відсутність ефективного контролю та аудиту щодо здійснення кредитного процесу.

Враховуючи, що на внутрішні чинники ризику комерційних банків, як правило, припадає найбільша питома вага збитків, а на зовнішні чинники (по відношенню до загального обсягу збитків) дещо менша, способи, які необхідно застосовувати з метою зниження ступеня кредитного ризику, правомірно поділити на зовнішні та внутрішні (див. рис. 2) [2, с.63].

Зовнішні способи зниження ступеня ризику здійснюються, по-перше, шляхом економічного та адміністративного регулювання кредитних ризиків з боку держави, а по-друге, банк здійснює передачу (повністю чи частково) ризик комусь іншому (страховій компанії, тощо).

Внутрішні способи досить різноманітні й реалізуються адекватними внутрішньобанківськими засобами менеджменту й маркетингу.

Практика діяльності комерційних банків свідчить, що останні використовують не окремі способи зниження ступеня кредитного ризику, а їх раціональну комбінацію (суперпозицію), послуговуючись відповідним інструментом, використовуючи економіко-методичні моделі та методи, а також можливі дії банку, спрямовані на пом'якшення ризику, зниження його рівня.

Рисунок 2. Способи зниження ступеня кредитного ризику

Додамо, що побудова ефективної системи управління кредитним ризиком передбачає і наявність низки показників, аналіз яких дозволяє зробити висновки щодо оцінки кредитного ризику та визначити адекватні шляхи мінімізації втрат (таблиця 2).

Таблиця 2. Основні показники оцінки кредитного ризику

№ п/п	Назва показника	Формула розрахунку	Економічний зміст
1.	Коефіцієнт збитковості кредитних операцій	Втрати по позикам / Середній розмір заборгованості по позикам, Втрати по позикам =сума недоодержаних процентів і комісій за обслуговування позичкових рахунків +сформований резерв по позикам	Характеризує загальний середній коефіцієнт втрат по всьому позичковому портфелю.
2.	Коефіцієнт кредитного ризику	(Позичкова заборгованість Розрахунковий резерв на можливі втрати по позикам) / Позичкова заборгованість	Відображає міру кредитного ризику, прийнятого банком, характеризує якість кредитного портфеля банку
3.	Коефіцієнт покриття збитків по позиці	Резерв на можливі втрати по позикам / Прострочена позичкова заборгованість	Характеризує рівень захищеності фінансових результатів банку від втрат в зв'язку з неповерненням позик.
4.	Коефіцієнт сукупного кредитного ризику	Прострочені і пролонговані кредити / Власні кошти (капітал) банку	Характеризує ступінь захисту банку від сукупного ризику
5.	Максимальний розмір ризику на одного позичальника	Сукупна сума вимог банку до позичальника або групи пов'язаних позичальників по кредитам і розміщеним депозитам / Власні кошти (капітал) банку	Характеризує залежність банку від кредитоспроможності одного позичальника або

			групи об'єднаних позичальників
6.	Максимальний розмір крупного кредитного ризику	Сукупна величина крупних ризиків / Власні кошти (капітал) банку	Характеризує залежність банку від кредитоспроможності крупних позичальників або групи об'єднаних позичальників для яких об'єм вимог банку складає більше 5% власного капіталу
7.	Норматив ризику власних вексельних зобов'язань	Випущені власні векселя і акцепти / Власні кошти (капітал) банку	

Підсумовуючи зазначимо, що стратегія управління кредитними ризиками має задовольняти двом основним вимогам:

- по-перше, бути однією з складових ризикової політики (стратегії) банку, зорієнтованої на оцінку інтегрального ризику, яким він обтяжений;

- по-друге, відповідати цілям кредитної політики, в межах якої реалізується стратегія управління кредитними ризиками банку.

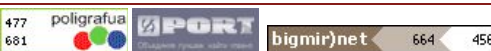
IV. Висновки. У зв'язку з суттєвими змінами, які відбулися за останні роки в банківській справі у світі в цілому, та в Україні, зокрема, сталися відповідні зміни й у поглядах на банківські, і в першу чергу, на кредитні ризики. Стає очевидним, що чинникам і джерелам кредитного ризику притаманні неоднозначність проявів, дискретність змін та зникнення. Крім того, кредитний ризик є найбільш небезпечним для кожної банківської установи й займає домінуюче положення в системі банківських ризиків. У сучасних умовах, разом з традиційними, посилюються багато нових факторів, які обумовлюють і загострюють кризові ситуації щодо кредитної діяльності комерційних банків.

Дослідження економічної природи кредитних ризиків, виявлення їх специфіки та причин, що обумовлюють кредитні ризики, переконують у необхідності формування у кожній банківській установі дієвої системи управління банківськими ризиками та застосування заходів її реалізації: формування політики управління ризиками, удосконалення процедури укладення кредитних угод, розробки внутрішньогосподарської системи банківських лімітів, визначення системи показників щодо оцінки кредитного ризику, створення системи його моніторингу, тощо.

Література

1. Аналітичний огляд банківської системи України за I півріччя 2012 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://urik.com.ua>
2. Вітлінський В.В. Кредитний ризик комерційного банку – К., «Знання», 2000 - 251 с.
3. Любозинська С.М. співвідношення державного регулювання та ринкового саморегулювання в процесі координації банківської системи // Науковий вісник. Збірник науково-технічних праць – Львів. – НЛТП, 2007 Випуск 17.2 – с.184 – 189.
4. Розвиток фінансового сектору України. Макроекономічний розвиток України. Річний звіт 2011. – с. 25-39.

Стаття надійшла до редакції 02.01.2013р.

ТОВ "ДКС Центр"